

K OTÁZKE CHÁPANIA SUBJEKTU A OBJEKTU HODNOTOVÝCH VZŤAHOV

ALEXANDRA ŠMIDKEOVÁ, Ústav marxizmu-leninizmu VŠE, Bratislava

ŠMIDKEOVÁ, A.: On Understanding the Subject and Object of Value Relations.

Filozofia 40, 1985, No. 3, p.

When analyzing the value problem it is necessary to realize thoroughly that any object, existing outside and independently of Man, in natural form, has not the character or quality of value. The object takes on value, it becomes the bearer of value in connection with the purposeful objective-practical transforming activity of the subject in which the subject constitutes value relations of the subject and object. It is necessary to make difference between the value relation as an objective-practical, i. e. value-constituting process where Man enters as the subject of practice and as such he is the maker of values, and between the relation of the subject and object in evaluation, i. e. the evaluating process which is reflective, though specifically different from cognition where Man enters as the subject of reflexion. In view of the specific character of the value relation it is not possible to analyze it from gnozeologic positions and to solve it by analogy to a simple gnozeologic relation of the subject and object.

V posledných desaťročiach viedli potreby praxe, teórie i ideologický spor o hodnoty viacerých marxistických filozofov k zvýšeniu pozornosti na hodnotovú problematiku, ako i k úsiliu rozvíjať marxistickú filozofiu aj ako všeobecnú teóriu hodnôt; k uvedomeniu nevyhnutnosti objasnenia filozofických východísk hodnotovej analýzy skutočnosti, významu rozpracovania všeobecných teoreticko-metodologických otázok problematiky hodnôt marxistickou filozofiou. V súčasnosti je teória hodnôt v marxistickej filozofii v štádiu formovania, v štádiu ujasňovania vzťahu hodnotovej problematiky k metodologickým východiskám marxistickej filozofie a hľadania adekvátneho spôsobu poznania a vysvetlenia hodnôt. Dodnes zostáva diskutovaným predmetom jedna z hlavných otázok v probléme hodnoty — otázka vzájomného vzťahu subjektu a objektu. Nejednotnosť marxistických filozofov v chápaní subjektu a objektu a ich podielu na konštituovaní hodnôt vedie k odlišným názorom na to, ktoré vzťahy subjektu a objektu sú hodnotové. Je jedným z hlavných dôvodov nejednotnej formulácie problému hodnoty a jednou z hlavných príčin odlišnej interpretácie, odlišného chápania podstaty a obsahu hodnôt.

xxx

Hodnoty sú neodmysliteľným a podstatným momentom ľudskej existencie. Otázka hodnôt je jednou z fundamentálnych otázok svetonázoru, no súčasne bezprostredne súvisí s aktívne pretvárajúcim vzťahom člo-

veka ku svetu. Problém hodnoty ako problém subjek-objektového vzťahu je predovšetkým problémom, ktorý sa týka človeka a jeho vzťahu ku svetu, konkrétne jeho hodnotového vzťahu. Hodnotový vzťah človeka ku skutočnosti môže marxistická filozofia riešiť jedine v súvislosti s predmetno-praktickou aktivitou človeka, v ktorej subjekt-objektové vzťahy vznikajú a ktorou sú determinované a len na jej základe môže vysvetliť špecifickosť hodnotového vzťahu.

Marxistická filozofia, ktorej ide o vedecky zdôvodnenú analýzu a interpretáciu hodnôt, nemôže hodnotový svet človeka skúmať izolovane a nemôže pokladať svoju analýzu za vyčerpávajúcu tým, že sa sústreďí na vymedzenie okruhu tých javov, v súvislosti s ktorými môžeme o hodnotách uvažovať a ostatné javy úplne vylúči zo sveta hodnôt a bude ich považovať za nehodnotové. Rovnako sa nemôže uspokojiť ani len s diskusiou o tom, či k hodnotám patria ľubovoľné predmety a javy, ktoré sú potrebné, užitočné alebo príjemné alebo predovšetkým spoločenské ideály alebo len tie javy, ktoré vedú k sociálnemu pokroku a rozvoju jednotlivca.

Nazdávame sa, že pri skúmaní hodnôt treba uplatniť hľadisko historické, ako aj logické. Analýza a interpretácia hodnôt musí vychádzať zo zákonitostí a tendencií historického vývoja ľudskej spoločnosti (zároveň sa musí na ne prihliadať ako na určujúce kritérium pre posúdenie hodnôt), no súčasne a predovšetkým z analýzy konkrétnej skutočnosti, hlavne z rozmanitosti a premenlivosti hodnôt. Z faktu, že hodnotou sa pre človeka stáva čokoľvek z jeho životného prostredia. Človek sa so samozrejmou stavia k prostrediu ako k hodnotovému, pokladá za hodnoty najrozmanitejšie stránky skutočnosti, ktoré vstúpili do jeho života. Pre človeka sú hodnotou predmety, javy, ciele vlastnej činnosti, predstavy, ideály, činy, iní ľudia, medziľudské vzťahy, ľudské schopnosti či kvality atď. A z rovnako neoddiskutovateľného faktu — z premenlivosti hodnôt. Hodnoty sú premenlivé v dejinách, vzhľadom na rôzne subjekty, i vzhľadom na ten istý subjekt. Tá istá vec má premenlivé hodnoty v čase, v rôznych etapách ľudských dejín, v rôznej spoločnosti i vo vzťahu k tomu istému subjektu, či už je ním jednotlivec, skupina, trieda alebo spoločnosť vcelku.

Hoci je nepochybne cieľom marxistickej filozofie odhaliť podstatu hodnôt, vysvetliť, čo hodnoty v skutočnosti sú a v čom spočívajú, myslíme si, že len za predpokladu, že bude skúmať, ako hodnoty vznikajú a ako existujú, od čoho závisia, teda len za predpokladu objasnenia procesov, ktoré sú príčinou, pre ktorú skutočnosť nadobúda hodnoty a pre človeka vystupuje v hodnotovom rozmere a skúmaním mechanizmu ich fungovania a reálnej existencie môže prispieť k objasneniu problému hodnoty a zároveň dospieť na úroveň zovšeobecnenia.

Svoju úlohu však môže marxistická filozofia splniť len vtedy, ak bude k hodnotám pristupovať komplexne, riešiť ich v rámci spoločenskej praxe a vo vzťahu k nej, v súvislosti s predmetno-praktickou tvorivou

aktivitou človeka a ak ich bude skúmať ako jej neoddeliteľnú súčasť a podstatný moment. „Ľudská tvorivá predmetná prax vo svete je jediným východiskom, z ktorého môžeme ku svetu pristupovať a pochopiť ho“, (1, s. 18) a to platí aj pri skúmaní hodnotového sveta, avšak v tejto súvislosti je ešte stále aktuálne konštatovanie, že „doterajšie výsledky prác marxistických filozofov v tejto oblasti trpia nedostatkom systémového prístupu, ktorý je už dávno samozrejmý v iných filozofických disciplínach“. (2, s. 10)

xxx

Kategórie subjektu a objektu sa „pôvodne konštituovali ako syntetické gnozeologické kategórie, so vznikom marxistickej filozofie prerástli rámec dialektiky poznania, pevne zakotvili v dialektike spoločensko-historickej praxe a stali sa kategóriami historického materializmu“. (3, s. 21)

Subjekt a objekt nestavia marxistická filozofia do abstraktného protikladu, chápe ich ako polárne kategórie, ktoré sú nielen protikladné, ale ktoré sú zároveň v jednote, ako súvzťažné kategórie, ktoré jedna bez druhej nejestvujú.

Subjekt a objekt sú vyjadrením dvoch pólov jednotného, celostného systému vzťahov medzi človekom a svetom, ktorých základom je spoločensko-historická prax, ktorou sú determinované a v ktorej sa človek stáva subjektom a svet pre neho objektom.

Kategórie subjekt a objekt zároveň vyjadrujú rozdiel medzi človekom a svetom, ktorý je determinovaný a vyplýva z odlišnosti človeka od ostatného sveta; t. j. z jeho vedomého a účelného konania.

Človek, ktorý je na jednej strane súčasťou prírody, časťou univerzálneho celku sveta, zároveň na druhej strane sám predstavuje špecifický konkrétny celok. Kvalitatívne sa líši od ostatných živých bytostí a ostatnej prírody, a to v dôsledku špecifického charakteru svojej životnej aktivity, ktorá je sprostredkovaná vedomím, ktoré je produktom praktických stykov človeka so svetom a zároveň predpokladom tvorivého charakteru praxe. Človek sa líši od ostatného sveta zásluhou vlastnej činnosti, ktorá je vedomá, tvorivá a účelová a ktorá má spoločenský charakter. Činnosťou vytvára sám seba ako spoločenskú bytosť a formuje svoju ľudskosť v procese dejín.

Vo vzťahu k ostatnému svetu sa jedine človek, ktorý je aktívnou, predmetnou, činnou a spoločenskou bytosťou disponujúcou vedomím, stáva subjektom a stáva sa ním iba v dejinách, v spoločnosti, a „iba v tej miere, v akej sa diferencuje od prírody“. (3, s. 21) Človek sa stáva subjektom v dôsledku vlastnej činnosti, v ktorej sa svet pre neho stáva objektom, historicky pretváraným objektom. „Subjekt je časťou materiálneho bytia v podobe skutočných historických ľudí a ich praktickej a poznávacej aktivity. Objekt je časťou materiálneho bytia v podobe predmetu a integrovaných podmienok tejto aktivity.“ (3, s. 21)

Toto chápanie subjektu a objektu považujeme za východisko pre ďalšie skúmanie subjektu a objektu hodnotového vzťahu. Pre nás je dôležité, že jediným subjektom hodnotových vzťahov je ľudská bytosť (jednotlivec, skupina, trieda, spoločnosť vcelku, t. j. individuálny alebo kolektívny subjekt), ktorá je aktívnou stránkou v subjekt-objektových vzťahoch a skutočnosť, ktorá vstúpila do okruhu ľudského života, sa vo vzťahu k nemu stáva objektom, ktorý vystupuje ako predmet aktivity subjektu, alebo ako podmienky, v ktorých táto aktivita prebieha.¹

Problémom, ktorý komplikuje analýzu problému hodnoty, je to, že bytie samo osebe bez vzťahu k človeku je hodnotovo indiferentné. Prítom však skutočnosť, ktorá vstúpila do okruhu ľudského života a s ktorou je človek vo vzájomnej interakcii, existuje pre človeka ako svet hodnôt a vystupuje v hodnotovom rozmere. To znamená, že akýkoľvek objekt, tak ako existuje mimo a nezávisle od človeka ako naturálny, nemá vlastnosť ani kvalitu hodnoty. Objekt však vo vzťahu s človekom vystupuje pre neho vždy ako určitá, či už kladná alebo záporná hodnota. Práve preto, že hodnoty nie sú produkované samou prírodou a neexistujú v prírode bez vzťahu s človekom, môžu byť len dôsledkom aktívneho vzťahu spoločenského subjektu, t. j. človeka v celom súhrne spoločenských vzťahov a súvislostí, následkom jeho aktivity, teda produktom jeho činnosti.

V opačnom prípade by sme museli pripustiť, že hodnoty sú vlastnosťami alebo kvalitami vecí samých osebe, čo by však znamenalo, že by museli byť poznateľné metódami prírodných vied. Súčasne by človek potom bol „nanajvýš jedným z hodnotových javov skutočnosti, nie tvorcom, ale rušiteľom hodnôt, pretože svojou tvorivou aktivitou pretvárajúcou veci by ich zrejme zbavoval hodnôt, ktoré by mali už samy osebe. Sotva by bolo možné v tomto prípade tvrdiť, že človek ruší pôvodnú hodnotu javov, aby im ako náhradu za ňu dal svoju vlastnú. Pokiaľ by bol len jedným z hodnotových javov, mohol by im svoju vlastnú hodnotu dať len tak, že by z nich vytváral ľudí, pretože žiadna iná než jeho vlastná hodnota by ľudskou hodnotou byť nemohla. V skutočnosti človek môže dávať veciam ľudskú hodnotu len za predpokladu, že veci žiadnu hodnotu nemajú a že všetky hodnoty sú ľudské a žiadne iné.“ (1, s. 18)

Pri analýze problému hodnoty je potrebné uvedomiť si do všetkých dôsledkov, že objekt sám osebe, teda ako prírodný nemá vlastnosť ani kvalitu hodnoty, ale stáva sa hodnotou, nesplýva s hodnotou, ale hodnotu nadobúda. Objekt je nositeľom hodnoty a stáva sa ním len v súvislosti s praktickou pretvárajúcou činnosťou a stáva sa ním len v dô-

¹ Toto vymedzenie objektu nezahŕňa len vecnú stránku skutočnosti. Objekt môže mať subjektovú povahu; podobne objekt ako podmienky predstavuje „systém konkrétnych podmienok vonkajšej i vnútornej životnej situácie subjektu, ktorý zároveň určuje činnosť i povahu subjektu“. (3, s. 21)

sledku toho, že si k nemu človek utvára vzťah, v dôsledku aktívneho vzťahu, ktorým sa človek kvalitatívne líši od ostatnej prírody. Hodnoty musia byť najskôr vytvorené činnosťou, aby sme o ich existencii mohli vôbec hovoriť. Hodnoty na rozdiel od vecí sú produktom činnosti, ako takýto produkt ich však treba odlišiť od vecí ako produktu činnosti.

Zatiaľ sme povedali, že hodnotové vzťahy konštituuje iba ľudská bytosť, spoločenský subjekt, že sú determinované a zároveň sú prejavom jeho špecificky ľudského vzťahu ku svetu, že objekt sám osebe nie je hodnotou, ale iba nositeľom hodnoty a že príčinou, pre ktorú skutočnosť vystupuje ako hodnotová, je činnosť človeka. Aká, resp. ktorá činnosť subjektu má za následok utváranie hodnotovej dimenzie? Alebo, inými slovami, ktorá činnosť vedie ku vzniku a existencii hodnotových vzťahov subjektu a objektu? Môžeme povedať, že príčinou, pre ktorú prostredie existuje v hodnotovom rozmere, je len aktivita vedomia, teda, že vznik a existencia hodnotových vzťahov subjektu a objektu je determinovaná vzťahom subjektu a objektu v hodnotení? Napr. sovietsky filozof M. S. Kagan, ktorý z hľadiska aktivity subjektu odlišuje možné typy vzťahov medzi subjektom a objektom, hovorí o „dvoch prvotných možnostiach“ v systéme subjekt-objektových vzťahoch: „podľa jednej na objekt zameraná činnosť subjektu môže tento objekt *zmeniť, pretvoriť, transformovať alebo ho zachovať v celostnosti nedotknutý*. V druhom prípade existujú opäť dva možné smery v aktivite subjektu: táto aktivita sa môže vrátiť k subjektu v podobe *poznatkov*, čiže v podobe informácií o kvalitách objektu, o objektívnych spojeniach, vzťahoch a zákonoch reálneho sveta a môže sa prejavíť aj v hodnotení objektu, čiže vracia sa k subjektu v podobe informácií o význame daného objektu pre subjekt.“ (4, s. 44—45) Na základe toho odlišuje vzťah subjektu a objektu, ktorý nastáva v pretvárajúcej činnosti — a to buď prakticky — reálne alebo — ideálne pretvárajúcej činnosti, od vzťahu subjektu a objektu poznávajúcej činnosti a od vzťahu subjektu a objektu v hodnotení, ktorý nazýva aj hodnotovo-orientačnou činnosťou. (4, s. 44—65) Hoci M. S. Kaganovi ide o vystihnutie špecifickosti možných vzťahov subjektu a objektu z hľadiska činnosti subjektu, pri skúmaní hodnotových vzťahov vychádza z hodnotenia. Podľa jeho názoru sa hodnotový vzťah subjektu a objektu utvára a existuje v dôsledku hodnotiacej činnosti, ktorá je „duchovnej povahy, je špecifickou formou odrážania objektu subjektom. Jej osobitosť je v tom, že nevytvára vzťahy medzi objektami, ale medzi subjektom a objektom, čiže neposkytuje len čisto objektívne informácie, ale aj objektívno-subjektívne informácie, informácie o hodnotách, a nie o podstatách.“ (4, s. 52) Tak ako sa z výsledkov poznania vyvodzuje existencia poznatkov, tak M. S. Kagan vyvodzuje z hodnotenia existenciu hodnoty, ktorá je „určitým špecifickým negnozeologickým výsledkom duchovnej činnosti“. (4, s. 53) Potrebu zaoberať sa problémom hodnoty vyvodzuje z toho, že človek vo svojom vedomí neodráža skutočnosť len vo forme poznatkov, ale aj vo forme hodnotenia, teda „vo forme odrazu

reálnych súvislostí medzi objektom a potrebami [záujmami, želaniami, snahami, cieľmi, ideálmi] subjektu“ (4, s. 52–53), či vo forme významu objektu pre subjekt (4, s. 55), to znamená v podobe hodnôt. Hodnota objektov sa „nekryje s ich materiálnym predmetným bytím, ale je vzťahom tohto bytia k duchovným potrebám subjektu“. (4, s. 65) Špecifikum hodnotového vzťahu subjektu a objektu vidí v tom, že „ide o taký vzťah subjektu a objektu, ktorý sa neformuje na základe poznatkov a v poznávacom procese, pretože to nie je vzťah objektu k objektu, ale vzťah medzi objektom a potrebami subjektu. Tento vzťah si vyžaduje iný spôsob zapamätania, uvedomenia, interpretácie, upevňovania a prenosu. Na rozdiel od významu objektu, ktorý sa určuje „zvonka“, v poznávacom akte, hodnota objektu sa určuje v bezprostrednej *reakcii* subjektu, či už individuálneho alebo kolektívneho, v súlade s tým, ako sa objekt včleňuje do životných skúseností tohto subjektu, aký vzťah vyvoláva k sebe, aké predpoklady má na emocionálne osvojenie. Ak bytie objektu poznáva človek ako *pravdu*, tak jeho hodnotu prežíva a uvedomuje si ako *blaho*, ako *dobro*, ako *krásu*, ako *veľkosť*.“ (4, s. 60, 61)

Hoci nie je naším zámerom bližšie rozoberať názor M. S. Kagana, predsa len jeho interpretácia hodnotového vzťahu evokuje niekoľko otázok. Domnievame sa, že síce M. S. Kagan má pravdu, že odlišuje hodnotový vzťah subjektu a objektu od vzťahu subjektu a objektu v poznávacej činnosti. Problém však vidíme v tom, že z hodnotenia vyvodzuje existenciu hodnotových vzťahov, teda z hodnotového vzťahu subjektu a objektu v hodnotení vyvodzuje existenciu hodnoty ako hodnotového vzťahu subjektu a objektu a že hodnotový vzťah nezahŕňa a odlišuje od vzťahu subjektu a objektu v pretvárajúcej činnosti. Vynára sa nám otázka, či mimo bezprostrednej reakcie subjektu nemôžeme o objekte ako o hodnotovom vôbec uvažovať, teda, či skutočnosť nadobúda hodnoty v bezprostrednej reakcii subjektu, a len preto, že človek objekt vníma a je schopný ho prežívať ako hodnotu? Vytvárajú sa a existujú hodnotové vzťahy len preto, že človek skutočnosť hodnotí, že špecifickým spôsobom, odlišným od poznania odráža skutočnosť vo svojom vedomí? Sú hodnoty len dôsledkom vzťahu subjektu a objektu v hodnotení, alebo môžeme povedať, že človek hodnotí preto, že objektívne jestvujú hodnotové vzťahy, teda hodnoty?

Hlavnou otázkou, o ktorú nám teraz ide, je, či sú hodnoty vytvárané len činnosťou vedomia, či vznik a existencia hodnôt je výsledkom a produktom hodnotových vzťahov subjektu a objektu v hodnotení.

Vedomie, aktivita vedomia, teda hodnotenie i poznanie sú spolu s praxou tri neodmysliteľné zložky životnej aktivity človeka, ktoré môžeme vydeľovať v abstrakcii. V nej môžeme ich špecifikum postihnúť, avšak rozdiely, ktoré medzi nimi sú, nemôžeme absolutizovať.

Hodnotenie je záležitosťou aktivity vedomia, je podstatným momentom a neodmysliteľnou súčasťou vedomej činnosti človeka, predstavuje však len jej jednu, abstraktnú stránku. Tak ako je činnosť človeka ve-

domou činnosťou, tak hodnotenie je súčasťou tejto činnosti, z ktorej ho nemôžeme odtrhávať.

Ak by sme aktivitu, ktorou človek utvára hodnotové vzťahy, zredukovali len na činnosť vedomia a hodnotenie považovali za príčinu vzniku a existencie hodnotových vzťahov, ak by sme hodnoty stavali do závislosti len od hodnotenia, v tom prípade by predmetná činnosť človeka nebola zdrojom hodnotovej dimenzie, ale len zahrnutá do hodnotovej skutočnosti. Vyvodzovanie existencie hodnotových vzťahov zo vzťahu subjektu a objektu v hodnotení, interpretácie hodnôt ako dôsledku hodnotenia zdôrazňuje aktivitu vedomia a je vlastne redukciou hodnotových vzťahov na špecifickú aktivitu vedomia, redukciou hodnôt na produkt činnosti duchovnej povahy, čo má blízko k subjektivistickej interpretácii hodnôt (a robí vlastne otázku hodnôt zbytočnou).

Človek hodnotí okolitú skutočnosť, ktorá sa mu vyjavuje v podobe najrozmanitejších hodnôt. Zdrojom hodnotovej dimenzie nie je hodnotenie, ale cieľavedomá predmetno-praktická činnosť, ktorá je tvorivá a materiálna, a je zároveň objektívnym procesom. Človek konštituuje hodnotové vzťahy nielen vo svojom vedomí, ale predovšetkým svojou predmetno-praktickou činnosťou, ktorá je vedomá a bezpochyby je schopný tieto vzťahy vo svojom vedomí odrážať a prekračovať. Hodnoty sú produktom praxe, dôsledkom predmetno-praktických hodnotových vzťahov, produktom hodnotových vzťahov, ktoré človek konštituuje materiálnou predmetnou činnosťou, ktorá je vedomá, nie je však len záležitosťou činnosti vedomia. Nie hodnotenie samé, ale praktická činnosť je hodnototvornou činnosťou. Hodnotové vzťahy sú produktom predmetno-praktickej činnosti. Človek nevstupuje do hodnotových vzťahov len v hodnotení, ale predovšetkým v cieľavedomej predmetno-praktickej činnosti, ktorá je hodnototvorným procesom. Hodnotenie je neodmysliteľnou súčasťou hodnototvornej aktivity subjektu, je však len jednou stránkou aktivity, ktorou človek utvára hodnotové vzťahy. Vzťah subjektu a objektu v hodnotení nemôžeme považovať za podmienku existencie hodnotových vzťahov ani hodnôt. Hodnotenie je iba jedným prejavom, jednou stránkou, jedným zo spôsobov realizácie hodnotových vzťahov, teda aj hodnôt.

Hodnoty vznikajú v procese praktického pretvárania sveta človekom a vznikajú v rovine predmetno-praktických vzťahov subjektu a objektu.

Hodnotenie je síce súčasťou hodnototvornej činnosti, sprevádza ju, vstupuje do nej, ale z neho samého hodnotovú dimenziu nemôžeme vysvetliť. Každá hodnota vzniká len činnosťou človeka a len ňou môže byť realizovaná. Touto činnosťou však nie je predovšetkým hodnotenie. Napríklad správne vychované dieťa svojím dobrým správaním realizuje hodnotu. Toto správanie môže sprevádzať hodnotenie, ktoré mu môže (ale nemusí) predchádzať a ktoré rovnako môžeme hodnotiť. Hodnotenie však hodnotu činu nerealizovalo, hodnotu realizoval čin, hodnotenie

je posúdením tohto činu, v ňom sa jeho hodnota vyjaví. Je síce pravda, že aj cez hodnotenie možno dospieť k určitej hodnote a v tomto zmysle môže byť aj hodnotenie hodnototvornou činnosťou, to však neznamená, že hodnotenie je jedinou príčinou, vzniku a existencie hodnotových vzťahov. Nesmieme zabúdať, že hodnotenie je determinované praktickou činnosťou. Do hodnotenia, ktoré má duchovnú povahu a je prejavom činnosti vedomia, ktoré je najvyššou formou odrazu objektívnej reality, človek vstupuje ako subjekt odrazu.

Z týchto dôvodov považujeme za potrebné rozlíšiť hodnotový vzťah na predmetno-praktický, t. j. na hodnototvorný proces, do ktorého človek vstupuje ako subjekt praxe a ako taký je tvorcom hodnôt a na vzťah subjektu a objektu v hodnotení, t. j. na hodnotiaci proces, ktorý je reflexívny, hoci špecificky odlišný od poznania.

V tejto súvislosti by sme ešte chceli poznamenať, že vzhľadom na to, že príroda, objektívny proces sám osebe nie je zdrojom hodnotovej dimenzie, ale len ako predmetno-praktický vzťah ľudského subjektu ku skutočnosti má za následok vznik hodnôt, je zrejmé, že ku skúmaniu hodnôt nemožno pristupovať z gnozeologických pozícií. Pre analýzu hodnotového vzťahu nemôže byť v žiadnom prípade východiskom gnozeologický vzťah, v ktorom je subjekt stavaný do absolútneho protikladu s objektom, a ktorý je vzťahom prvotnosti a závislosti v zmysle rozdielu medzi hmotou a vedomím. „... protiklad medzi hmotou a vedomím má absolútny význam len v rámci veľmi ohraničenej oblasti: v danom prípade výhradne v rámci základnej gnozeologickej otázky, čo uznať za prvotné a čo za druhotné. Mimo tohto rámca je relatívnosť daného protikladu nesporná.“ (5, s. 191)

Hodnotový vzťah nemožno riešiť analogicky jednoduchému gnozeologickému vzťahu, v ktorom cieľom aktivity subjektu je získať v maximálne možnej miere pravdivý, odsubjektivizovaný odraz objektívnej reality vo vedomí. V poznaní ide o činnosť subjektu „smerujúcu k objektu, ktorá tento objekt nijako nemodifikuje, neničí ani neobnovuje, ale subjekt ho odráža, aby sa potom odraz objektu v podobe poznatkov vrátil k subjektu“. (4, s. 49)

Predovšetkým hodnotový vzťah sa líši od gnozeologického vzťahu v hodnotovom vzťahu. Ide o dialektickú jednotu subjektu a objektu, do ktorého človek nevstupuje len ako subjekt disponujúci vedomím, ale ako vedomá predmetná, činná, spoločenská bytosť, ktorá svojou prakticko-pretvárajúcou činnosťou vytvára hodnoty. V hodnotovom vzťahu nejde o existenciu objektu nezávisle od subjektívneho vedomia, ale o to, ako objekt existuje vo vzájomnom vzťahu so subjektom, z hľadiska subjektu a pre subjekt, teda subjektívne, pričom subjektivitu nemožno chápať v zmysle ideálneho odrazu, len v zmysle niečoho druhotného, odvodeného. V hodnotovom vzťahu je práve aktivita subjektu určujúca, nie však ako subjektivita v zmysle ideálneho, ale v zmysle ľudskej predmetno-praktickej pretvárajúcej činnosti, t. j. spoločenskej praxe.

V hodnotovom vzťahu nie je možné akcentovať objekt tak ako v gnozeologickom vzťahu, v ktorom je objekt určujúci, rozhodujúci a prvotný. Práve preto nevystačíme ani s gnozeologickým chápaním objektu, za ktorý je považované všetko, čo existuje nezávisle od vedomia poznávajúceho subjektu, pretože objekt sám nie je hodnotou, ktorú by subjekt jednoducho poznával ako nejakú bezprostredne mu prislúchajúcu vlastnosť, ale nadobúda hodnotu len v dôsledku predmetnej činnosti subjektu a v súvislosti s ňou. Hodnota nezávisí predovšetkým od objektu, objekt a jeho vlastnosti (chápané ako naturálne) nemožno považovať za objektívny základ hodnoty. Hodnota závisí predovšetkým od aktivity subjektu, ktorú však v žiadnom prípade nemožno zredukovať na subjektívny odraz, len na aktivitu vedomia, v tom prípade by ostala otázka predmetu nezodpovedaná.

V marxistickej filozofii, ktorá nemôže súhlasiť so subjektivistickým ani s objektivistickým riešením hodnôt, vystupuje do popredia otázka objektívnosti hodnôt. Treba však konštatovať, že k otázke objektívnosti hodnôt nemôže pristupovať z gnozeologického aspektu, t. j. skúmať, či je hodnotám možné alebo nemožné „pripisovať určitú mieru nezávislosti od subjektívneho ľudského vedomia a istý spôsob existencie mimo vedomia samotného“. [1, s. 48]

Každé skúmanie problému hodnôt vychádzajúce z gnozeologickej roviny, gnozeologický prístup k analýze hodnôt sa už v dejinách filozofie ukázali ako problematické, a každá takáto snaha vyústila nakoniec do subjektivistickej alebo objektivistickej interpretácie.

Fakt, že len človek je hodnototvorným subjektom, že hodnotové vzťahy konštituuje predovšetkým ako subjekt praxe, praktickou pretvárajúcou činnosťou, nielen aktivitou vedomia — hodnotením, teda ako subjekt odrazu hodnôt — ukazuje na potrebu marxistickej filozofie pri skúmaní hodnôt vychádzať predovšetkým z chápania subjektu a objektu ako kategórií historického materializmu, o to viac, že „v rovine historicko-materialistickej analýzy nejde už o všeobecný vzťah závislosti, prvotnosti či druhotnosti hmoty a vedomia, ani o špecifickejši gnozeologický vzťah adekvátnej či aproksimatívnej formy subjektívneho (ideálneho) odrazu objektívnej (materiálnej) reality, ale o bezprostredne činný vzťah historického subjektu a objektu, o praktický vzťah určitého individua, určitej skupiny alebo triedy k daným historickým podmienkam a úlohám“. [3, s. 26]

LITERATÚRA

1. SVĚTLÝ, J.: Hodnoty a hodnocení. Praha 1978.
2. BROŽÍK, V.: Marxistická teória hodnotenia. Bratislava 1976.
3. HOLATA, L.: Marxisticko-leninská filozofia. In: Antológia z diel filozofov. Bratislava 1977.
4. KAGAN, M. S.: Ľudská činnosť. Bratislava 1977.
5. LENIN, V. I.: Spisy 18. Bratislava 1983.

Александра Шмидкова

Разобщенность марксистских философов в решении и в интерпретации ценностной проблематики привела автора к изучению основных исходных аспектов одного из главных вопросов в проблеме ценности, вопроса взаимоотношения субъекта и объекта. При анализе проблемы ценности важно осознать, со всеми вытекающими отсюда последствиями, что любой объект, так, как он существует вне и независимо от человека, как натуральный, не обладает ни свойствами, ни качеством ценности. Объект приобретает ценность, становится носителем ценности в связи с целеустремленной предметно-практической преобразующей деятельностью субъекта, в которой субъект конституирует ценностные отношения субъекта и объекта. В ценностном отношении следует различать предметно-практическую сторону этого отношения, т. е. процесс созидания ценностей, в который человек вступает как субъект практики и как таковой является творцом ценностей, и отношение субъекта и объекта при оценке, т. е. оценочный процесс, который является рефлексивным, хотя и специфически отличающимся от познания, в который человек вступает как субъект отражения. Ввиду специфичности ценностного отношения к его изучению нельзя подходить с гносеологических позиций и объяснять его аналогично простому гносеологическому отношению субъекта и объекта. Понимание субъекта и объекта как категорий исторического материализма — важный исходный пункт дальнейшего философского анализа ценностных отношений, изучения и решения проблемы ценности с позиций марксизма.

ZUR FRAGE DER AUFFASSUNG DES SUBJEKTS UND OBJEKTS IN WERTBEZÜGEN

Alexandra Š m i d k o v á

Die Uneinheitlichkeit marxistischer Philosophen in der Lösung und Interpretation der Wertproblematik führte die Vf. zur Untersuchung der grundlegenden Ausgangsaspekte einer der Hauptfragen im Wertproblem, der Frage des gegenseitigen Subjekt-Objekt-Bezugs. Bei der Analyse der Wertproblems ist es wichtig, sich konsequent darüber klar zu werden, dass jedwedes Objekt, so wie es ausserhalb und unabhängig vom Menschen existiert, in natura, weder Werteigenschaft noch -qualität aufweist. Das Objekt erhält seinen Wert, wird zum Wertträger im Zusammenhang mit der zielbewussten gegenständlich-praktisch umbildenden Tätigkeit des Subjekts, in der das Subjekt die Subjekt-Objekt-Wertbezüge konstituiert. Es ist notwendig in einem Wertbezug einen gegenständlich-praktischen, d. h. einen wertbildenden Prozess in den der Mensch als Subjekt der Praxis eintritt und als solcher ist er Schöpfer von Werten und einen Subjekt-Objekt-Bezug im Werten, d. h. einen wertenden Prozess, der reflexiv ist, wenngleich spezifisch unterschiedlich vom Erkennen, in den der Mensch als Subjekt der Widerspiegelung eintritt zu unterscheiden. Im Hinblick auf die Spezifität des Wertbezugs ist es nicht möglich an seine Untersuchung erkenntnistheoretisch heranzugehen und ihn analog dem einfachen erkenntnistheoretischen Subjekt-Objekt-Bezug zu lösen. Die Auffassung des Subjekts und Objekts als Kategorien des historischen Materialismus ist ein anregender Ausgangspunkt zur weiteren marxistischen philosophischen Analyse der Wertbezüge, der Untersuchung und Lösung des Wertproblems.